

ПРАВО НА БЕЗПЕЧНЕ ДОВКІЛЛЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE RIGHT TO A SAFE ENVIRONMENT UNDER MARTIAL LAW

Солодан К.В., д.філос.,

асистентка кафедри публічного права

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Стаття присвячена аналізу нормативного регулювання, спрямованого на забезпечення конституційного права людини на безпечне довкілля в умовах воєнного стану. Наголошено, що російська військова агресія проти України спричинила значну шкоду навколишньому природному середовищу, соціальній та виробничій інфраструктурі, рослинному та тваринному світу тощо. Вказано, що право людини на безпечне довкілля є центральним в системі екологічних прав та основою для формування всієї їх системи. Аналізоване право, серед іншого, включає право на відшкодування завданих збитків в повному обсязі. Відновлення порушеного права вимагає значних зусиль в умовах воєнного стану внаслідок російської агресії. Перші кроки в нормативному регулюванні вказаної проблеми вже зроблено, зокрема, прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період» та затверджено Методики розрахунку розмірів заподіяної шкоди по кожному із природних ресурсів. Ведеться робота і на міжнародному рівні – підписано угоду про створення Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України, що започаткував майбутній міжнародний компенсаційний механізм, який покликаний відшкодувати збитки, завдані агресією РФ проти України та створений як юридична особа на початковий період терміном у три роки з можливістю продовження його функціонування. Значних зусиль у фіксації завданих збитків докладають громадяни України та неурядові організації. Зокрема, організації EcoAction та Environment People Law постійно збирають та публікують відповідні дані. Платформа EcoZagroza постійно публікує оцінки збитків, завданих екологічними злочинами, розраховані Державною екологічною інспекцією, виражені в українській валюті. Зроблено висновок, що правове регулювання права людини на безпечне довкілля та відшкодування збитків, завданих довкіллю, в повному обсязі, потребує подальшого вдосконалення та міжнародної співпраці.

Ключові слова: право на безпечне довкілля, право на безпечне навколишнє природне середовище, конституційні права, відшкодування збитків.

The article is devoted to the analysis of normative regulation aimed at ensuring the constitutional right of a person to a safe environment in the conditions of martial law. It was emphasized that the Russian military aggression against Ukraine caused significant damage to the surrounding natural environment, social and industrial infrastructure, flora and fauna, etc. It is indicated that the human right to a safe environment is central to the system of environmental rights and the basis for the formation of their entire system. The analyzed right, among other things, includes the right to full compensation for damages. Restoring the violated right requires significant efforts in the conditions of martial law as a result of Russian aggression. The first steps in the normative regulation of the specified problem have already been taken, in particular, the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Regarding Activities in the Environmental Sphere and Civil Protection for the Period of Martial Law and the Reconstruction Period" was adopted and the Methods for calculating the amount of damage caused were approved for each of the natural resources. Work is also underway at the international level – an agreement was signed on the creation of the Register of Damages Caused by the Russian Federation's Aggression against Ukraine, which initiated the future international compensation mechanism, which is designed to compensate for the damages caused by the Russian Federation's aggression against Ukraine and was created as a legal entity for an initial period of three years from the possibility of continuing its operation. Citizens of Ukraine and non-governmental organizations are making significant efforts to fix the damages. In particular, organizations EcoAction and Environment People Law continuously collect and publish relevant data. The EcoZagroza platform constantly publishes estimates of damages caused by environmental crimes, calculated by the State Environmental Inspection, expressed in Ukrainian currency. It was concluded that the legal regulation of the human right to a safe environment and compensation for environmental damage in full requires further improvement and international cooperation.

Key words: the right to a safe environment, constitutional rights, compensation for damages.

Повномасштабна російсько-українська війна, яка почалась 24 лютого 2022 року, стала причиною нищівної шкоди, завданої середовищу людського існування, виробничій і соціальній інфраструктурі, а також довкілтю України. Війна спричинила і продовжує спричиняти нищення рослинного і тваринного світу, ґрунтів, земель, надр. Природно-заповідний фонд опинився в зоні бойових дій та окупації [1]. Ці негативні наслідки спричиняють значні порушення конституційного права людини на безпечне довкілля, що актуалізує дослідження правових можливостей подолання таких негативних наслідків.

Проблему дотримання права людини на безпечне довкілля досліджували такі науковці, як Антонюк У. В., Іванюшенко В. В., Калишук Л. А., Павко Я. та інші, проте проблема права на безпечне довкілля в умовах воєнного стану залишається актуальною.

Метою дослідження є аналіз правового регулювання права людини на безпечне довкілля в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Право людини на безпечне довкілля є центральним в системі екологічних прав, оскільки саме на його основі формується вся зазначена система. Згідно статті 50 Конституції України, кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інфор-

мації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. Гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я людей є одним із основних принципів охорони навколишнього природного середовища, відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [5]. На думку В. В. Іванюшенка, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля – це закріплена в Конституції і гарантована державою сукупність історично обумовлених ступенем розвитку суспільства можливостей кожного вільно користуватися безпечним довкіллям, стан якого відповідає встановленим нормативам його якості, з метою задоволення своїх життєво важливих потреб та інтересів [4]. Питання про відшкодування шкоди передбачає точні економічні розрахунки, гармонійну взаємодію загальних принципів, викладених у законодавстві, і вимог цивільного законодавства щодо відшкодування збитків, завданих навколишньому середовищу, а також конкретних умов, які відображають конкретні обставини природні явища, складні природні механізми, взаємодія між цими природними явищами та об'єктами, вплив на здоров'я людини, зміни природних умов [7].

Відшкодування завданої шкоди та відновлення права на безпечне довкілля вимагає особливих зусиль в умовах

правового режиму воєнного стану. Одним із таких зусиль стало прийняття 15 березня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності у сфері довкілля та щодо цивільного захисту на період дії воєнного стану і у відбудовний період». Цей нормативно-правовий акт необхідний для фіксації шкідливих впливів війни на стан навколишнього природного середовища. Перевагою цього закону, на думку У.В. Антонюк, є те, що він регламентує діяльність у сфері довкілля не лише у період воєнного стану, але і у відбудовний період. Норми вказаного закону спрямовані на забезпечення обороноздатності держави під час воєнного стану; пришвидшення відновлення інфраструктури і економіки України у відбудовний період; повернення до нормальної життєдіяльності громадян після закінчення війни. Все це сприятиме забезпеченню захисту права кожного на чисте і безпечне для життя і здоров'я довкілля та похідні від нього екологічні права [1].

Уряд України збирає та систематизує матеріали щодо загроз навколишньому середовищу внаслідок дій російських військових та виробляє шляхи для їх усунення. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України працює над відновленням та реконструкцією об'єктів природи. Крім того, в серпні 2021 року Офісом Генерального прокурора було створено Спеціалізовану екологічну прокуратуру, яка є самостійним структурним підрозділом, а також здійснює організацію та процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, має на меті підтримання публічного обвинувачення у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища. Прокурори вже залучені до проваджень про воєнні злочини, що спричинили шкоду довкіллю, в тому числі екоциду, стосується нападів на об'єкти атомної енергетики, нафтобази, гідротехнічні споруди. Також громадяни України, використовуючи ресурс SaveEcoBot у месенджерах Telegram або Viber, можуть повідомити Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України про факти вчинення екологічних злочинів, що в подальшому стане основою для позовів до Міжнародного суду ООН з метою отримання компенсації збитків від держави-агресора. Так, згаданий ресурс дає можливість повідомити про забруднення водних ресурсів сторонніми речовинами або предметами (до прикладу, умисне або через воєнні дії скидання чи виливання забруднюючих речовин до озер, річок чи інших об'єктів); засмічення територій предметами військового устаткування, біологічні залишки (поодинокі розміщення та/або скупчення снарядів, ракет тощо); знищення чи ушкодження промислових об'єктів (влучання снарядів, руйнування та пожежі на підприємствах); ураження об'єктів радіаційної небезпеки (влучання боєприпасів чи інший вплив на джерела іонізуючого випромінювання та ядерні установки); нанесення шкоди ґрунтам та рослинності на природних ділянках і землях сільськогосподарського значення (зрушення, знищення верхнього шару ґрунтів за рахунок вибухів снарядів, руху важкої техніки) тощо [2]. Існують й інші ресурси для фіксації правопорушень у сфері довкілля. Платформа Ecodozor, розроблена Zoі Environment Network спільно з Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП), Організацією з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) та гуманітарною ініціативою REACH, зафіксувала понад 29 000 зареєстрованих випадків «пошкодження внаслідок військових дій» у період з лютого по грудень 2022 року, що вплинуло на критичну інфраструктуру, промислові об'єкти, сільськогосподарські угіддя та населені пункти. Місцеві неурядові організації, такі як EcoAction та Environment People Law, також є лідерами збору даних, доповнюючи зусилля української влади.

Наслідки шкоди та токсичного забруднення внаслідок бойових дій є особливо серйозними, враховуючи, що в Україні зосереджено 35 відсотків біорізноманіття

Європи та близько чверті чорнозему Землі, багатого, високородючого типу ґрунту. Сотні природоохоронних територій знаходяться або були під окупацією, включаючи до 23 національних парків, природних і біосферних заповідників. Значну шкоду також заподіює великий вуглецевий слід війни [8].

Станом на 18 січня 2023 року платформа EcoZagroza Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України стверджувала, що з початку війни перевірила 2215 повідомлень про ймовірні екологічні злочини з боку російських окупантів на основі роботи понад 16 000 громадян України разом з експертами-екологами, громадськими організаціями та іншими. EcoZagroza також наводить оцінки збитків від цих екологічних злочинів, розраховані Державною екологічною інспекцією, виражені в українській валюті [8].

Для обрахунку збитків Міндовкілля розробило й затвердило спеціальні методики. Розрахунками за цими методиками займається Державна екологічна інспекція. Загальна оцінка завданої шкоди довкіллю вже перевищує 1,9 трильйона гривень або понад 52,2 мільярда доларів [3]. Так, Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів було затверджено відповідні Методики розрахунку розміру заподіяної шкоди, а саме: Методика визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану, затв. наказом Міндовкілля від 4 квітня 2022 р. № 167; Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, затв. наказом Міндовкілля від 13 квітня 2022 р. № 175; Методика визначення збитків, заподіяних внаслідок забруднення та/або засмічення вод, самовільного користування водними ресурсами, затв. наказом Міндовкілля від 21 липня 2022 р. № 252; Методика визначення збитків, заподіяних навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної морської (економічної) зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях, затв. наказом Міндовкілля від 19 серпня 2022 р. № 309; Методика визначення шкоди та збитків, завданих територіям та об'єктам природно-заповідного фонду внаслідок збройної агресії російської федерації, затв. наказом Міндовкілля від 15 вересня 2022 р. № 366; Методика визначення розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок самовільного користування надрами, затв. наказом Міндовкілля від 13 жовтня 2022 р. № 424. Проте, навіть наявність вказаних документів не дозволяє обчислити завдані збитки в повному обсязі. Наприклад, у США і деяких європейських країнах запроваджено таке поняття як «екосистемні послуги». В разі його запозичення для українського законодавства, стане можливим точніше розрахувати шкоду від знищення, наприклад, одного дерева. В такому випадку, в оцінку збитків включатиметься час, необхідний на відновлення такого дерева. Враховуватиметься, скільки це дерево абсорбує парникових газів, наскільки воно впливає на життя людини та на довкілля в цілому тощо [3].

Варто звернути увагу і на міжнародну співпрацю для вирішення поставленої проблеми. Так, 17 травня 2023 року Європейський Союз та ще 43 країни підписали угоду про створення Реєстру збитків, завданих агресією РФ проти України.

Реєстр започаткував майбутній міжнародний компенсаційний механізм, який покликаний відшкодувати збитки, завдані агресією РФ проти України та створений як юридична особа на початковий період терміном у три роки з можливістю продовження його функціонування. Фізично Реєстр знаходиться у Гаазі (Нідерланди), однак передбачено також і допоміжний офіс в Україні для кращого

зв'язку з урядом та широкою громадськістю. Основна мета Реєстру – облік доказів та претензій про заподіяні росією збитки, шкоду чи ушкодження. Також Статут реєстру встановлює критерії прийнятності таких доказів, зокрема заяви мають бути подані стосовно збитків, втрат чи шкоди, які були завдані: 24 лютого 2022 року або пізніше; на території України в її міжнародно-визнаних кордонах, включаючи територіальні води; міжнародно-протиправними діями Російської Федерації в Україні або проти України [6].

Таким чином, російська військова агресія спричинила порушення конституційного права людини на безпечне довкілля. Викликом для України стало створення механізму забезпечення права на безпечне довкілля та відшкодування збитків, завданих навколишньому природному середовищу внаслідок бойових дій. Хоча перші кроки щодо нормативного забезпечення вказаних відшкодувань вже зроблено, правове регулювання потребує подальшого вдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк У.В. Захист екологічних прав в Україні в умовах військової агресії. Право та державне управління. 2022. № 3. С. 42–47. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/3_2022/6.pdf
2. Балим І.В. Війна з природою: екологічна криза в умовах конфлікту. Актуальні проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку регіону в умовах сучасних глобальних викликів: матеріали І Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Кременчук, Придніпровський інститут МАУП, 23 березня 2023 р.) / за заг. ред. В. В. Татарінова. 2023. С. 45–47. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/25455/23.%D0%9A%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%20%D1%83_%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%94%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%20%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D1%82%D0%B0%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%8C%D0%BE%D0%B3%D0%BE%20%D0%B1%D1%96%D0%B7%D0%BD.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=45
3. Війна вже завдала шкоди довкіллю України на майже 2 трильйони гривень. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3696436-vijna-vze-zavdala-skodi-dovkillu-ukraini-na-majze-2-triljoni-strilec.html>
4. Іванюшенко В.В. Право людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля: поняття та зміст. Правничий вісник Університету «КРОК». Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». – К., 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 17–23.
5. Калишук Л. А. Право громадян на безпечне для життя і здоров'я довкілля та механізм його захисту в Європейському суді з прав людини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 86-89. URL: http://sej.org.ua/1_2015/23.pdf
6. Міжнародний реєстр збитків, заподіяних агресією російської федерації проти України: довіллевий аспект. URL: <http://epl.org.ua/announces/mizhnarodnyj-reyestr-zbytkiv-zapodiyanyh-agresiyeyu-rosijskoyi-federatsiyi-proty-ukrayiny-dovkillyevyj-aspekt/>
7. Портной, Д. О. Право на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 17 травн. 2023 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внут. справ, Наук. парк «Наука та безпека». – Вінниця : ХНУВС, 2023. – С. 427–429. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/b6be3772-11b3-40f0-b809-e5c6c5775a3d/content>
8. Environmental accountability, justice and reconstruction in the Russian war on Ukraine. URL: <https://www.sipri.org/commentary/topical-background/2023/environmental-accountability-justice-and-reconstruction-russian-war-ukraine#:~:text=Since%202001%20the%20Ukrainian%20criminal,disaster%2C%20punishable%20by%20imprisonment>